

Ferencziné Ács Ildikó

Nyíregyházi modell: „a zene/zenélés tanítása”¹

„Cél: magyar zenekultúra.

Eszközök: a zenei írás-olvasás általánossá tétele az iskolán keresztül. Egyben a magyar zenei szemlélet öntudatra ébresztése a művészi nevelésben csakúgy, mint a közönségnevelésben.”
(Kodály, 1947)

Ádám Jenő zenei írás és olvasás tanítására kidolgozott, Kodály Zoltán zenei nevelési elveire épülő módszere, bár a mai napig eredményesen alkalmazható bizonyos zenei környezetben, heti 1-2 tanóránál mindaddig nem bizonyult elégségesnek az elérendő cél megvalósításához (L. Nagy, 1996; Burián, 2012; Csató, 2015 a-b; Dohány, 2017; Janurik, 2009, 2018 stb.). Sőt, Nemes László Norbert szavaival élve (Csengery, 2014): „*Kutatómunkával sikerült már bizonyítani, hogy az ének-zene az egyik legelutasítottabb tantárgy az iskolákban.*”

Az elmúlt évtizedekben a zeneoktatás személyiségfejlesztő hatását bizonyító kutatások mellett egyre hangsúlyosabban jelentek meg az iskolai ének-zene tanítás problémáit feltáró motivációkutatások. Janurik Márta (2018) összegző gondolatait idézve: „*Az iskolai ének-zene oktatás számos problémával küzd, az alkalmazott módszerek és eszközök, a jelenlegi lehetőségek kevésbé járulnak hozzá ahhoz, hogy a zenei nevelés pozitív hatásai érvényre juthassanak. Az oktatás módszertani eszköztárából hiányoznak a fiatalok számára aktív, örömteli és kihívást jelentő tevékenységek. A 21. századi digitális technológiai eszközök által kínált oktatási lehetőségek szintén kiaknázatlanok. Hiányoznak a használatukhoz kapcsolódó feladatbankok, módszerek, a pedagógusok továbbképzése sem megoldott. Mindezek következtében az általános és középiskolás tanulók ének-zene órák iránti motivátlansága, érdektelensége jellemző, nem kedvelik az éneklést és az órákon folytatott zenei tevékenységeket. A fiatalok többsége számára pedig a klasszikus zene megközelíthetetlen, és zenei képességeikkel összefüggő énképük is negatív.*”

Egyre több elemzés keresi a választ, miért küzd problémákkal az iskolai ének-zene oktatás, miért nem szeretik a gyerekek az énekórákat, illetve miként növelhető a tanulási motiváció az ének-zene órákon (Jakobicz D., Wamzer G., Józsa K., 2018). Csató Mónika (2015-2) többek között a következőkre mutatott rá: „*a hazai kötelező iskolai énekoktatás merev, szinte egyetlen eszköz használatán alapul, ami a szolmizáció. A zene egy művészeti ág, ha nem a legkomplexebb: miért csak a minimális alapokat, ezekből is leginkább a technikai alapot tanítjuk? Ezen kívül ne feledjük, hogy Kodály módszere zseniális (és még jobb lenne, ha jól használnák...), de létezik mellette sok más: Orff, Dalcroze, Suzuki, Willams....*”

¹ Az írás hasonló című, bővített tartalmú, első változata megjelent angolul a Studia UBB Musica kiadványban: LXV, 2, 2020 (p. 9-36). DOI: 10.24193/subbmusica.2020.2.01

A helyzetelemzésekre reagálva az elmúlt évtizedben kutatók/ kutatócsoportok kezdtek módszertani fejlesztésekbe. Különféle szakmai fórumokon, továbbképzéseken, illetve kiadványokban számos jógyakorlat bemutatására került sor.

A Nyíregyházi Egyetem a Bologna-rendszerű képzésekre történő átállással egyidőben vezette be a tanárképzési programjába azt a módszertani kurzust, melynek részeként kreatív zenei gyakorlatok épültek be a féléves tematikába. Ennek kapcsán 2011-ben készült el egy e-tananyag, egyfajta digitális példatár, mely képekkel, videókkal, magyarázatokkal adott példát és ötletet az ének-zene órák eszköztárának megújítására, tartalmi gazdagítására.

Mára már bizonyítottá vált, hogy a 21. századi kulturális környezet, a felgyorsult élettempó a korábban lefektetett módszereken túl, más hangsúlyokat kíván meg az ének-zene tanulásban-tanításban. A zenei írás-olvasás, az éneklési készség fejlesztése mellett a generatív, azaz zenei alkotókészség, valamint a zenehallgatási képesség fejlesztése egyaránt hangsúlyos feladat. Mindennek beágyazására kiválóan alkalmas a köznevelésben ma már általánosan használt digitális környezet. Számos alternatív zenepedagógiai módszer és gondolkodás van jelen, illetve áll fejlesztés alatt a magyar zenepedagógiában, érvényesülése a tankönyvekben, pedagógusképzésben, a zenei gyakorlatban azonban egyelőre kevés eredménnyel diagnosztizálható. Hülber L., Lévai D., Ollé J. (2015) a *Könyv és Nevelés* című folyóiratban megjelent írására a digitális tankönyvek vonatkozásában a következőt fogalmazza meg: „*A különböző kiadók digitális tankönyvei a forgalomban lévő nyomtatott tankönyvek digitalizált változatai, amelyekben a szerzői szöveg megegyezik a nyomtatott verzióval, de kiegészül(het)nek plusz tartalmakkal, magyarázó szövegekkel, multimédiás, interaktív anyagokkal.*”

Tekintve, hogy az ének-zene tantárgy esetében az eddig megjelentetett anyagok is ún. digitalizált tankönyvek, és nem állt rendelkezésre megfelelő szakmai minta, a Nyíregyházi Egyetem munkacsoportjának kezdeményezése úttörő jelentőségűnek bizonyult. A Zenei Intézet Zenepedagógiai műhelye pályázati keretek között kezdett fejlesztésbe. *A néphagyományokon alapuló ének-zenei iskolai gyakorlat megújítása* alprojekt keretében digitális tankönyvek és tanári kézikönyvek készültek az iskolák 1-4. osztályai számára. A fejlesztés, mely *kotobee* programra történt, interaktív táblával történő felhasználással, multimédiás tartalmak (kép-, hang-, videó- és interaktív elemek) beépítésével, továbbá módszertani segédlettel készült el. Nem digitalizált, hanem digitális tananyag! Ennek értelmében érvényesül a fenti idézetben is jelzett azon funkció, mely szerint „*az egyes elemek könnyen frissíthetők, további új tanegységekkel bővíthetők, univerzálisan felhasználhatók, átszervezhetők, új kapcsolódási pontok illeszthetők be.*”

A szerző az 1-2. osztályra fejlesztett digitális tananyag módszertani fejlesztéseit koordinálta, reagálva a tantervi szabályozás kapcsolódási pontjaira, a gyermekek életkori sajátosságaira építő lejegyzésmód és kottaolvasás innovatív alkalmazási lehetőségeire, valamint a válogatott dalanyaghoz kapcsolható zenei elemek elsajátításának és gyakorlásának újszerű megközelítésére.

Koncepció, elrendezés, módszertani alapelvek

A két évfolyam anyagának tervezésekor a fejlesztésben résztvevő munkatársak alapkonceptiója a népi kultúra, ezen belül is a népmese és a gyermekjátékdalok, valamint a gyermeket körülvevő világ összefonása volt. Az egyes tematikus egységekben párhuzamosan jelennek meg a múlt és jelen ismeretelemei, kiemelt szerepet kap az interdiszciplinaritás. A tantárgyközi kapcsolatok kialakítására mindig az adott órai témakör, illetve az abban szereplő dal témája, szövege, zenei anyaga adott alapot. Kapcsolódási pontok jelentek meg a vizuális kultúra, irodalom, környezetismeret, matematika, testnevelés és technika tantárgyak bizonyos területeivel.

Népmesék

A tananyagtartalomban hangsúlyos szerepet betöltő népmesék hídszerűen kötik össze, illetve ívelik át az egyes témaköröket. A népmesék feldolgozási módját nem határoztuk meg. Illusztrációkkal, hangfelvételekkel igyekeztünk irányítani a felhasználói gondolatmenetet, ezért a népmesék köré szőtt tematikus egységekbe a cselekményhez, hangszerekhez stb. illeszkedő dalanyagot és/vagy játékot válogattunk. A cél az, hogy a témakör végére meséléssel, énekléssel, játékkal, hangszeres előadással, tánccal (pl. lakodalom, mulatság) megelevenedhessen a történet, minden gyermek behelyezkedhessen a mesevilágba.

Dalok

Az 1-2. osztály dalanyaga kizárólag népzenei forrásból származik. A dalok tematikus egységek szerint és didaktikai rendben követik egymást. A témaszakaszokat közös cím és banner fogja egybe. A témák főként az évkör eseményeit, az évszakok változásait követik, másrészt a mesék, a gyermeki világ elemei köré csoportosulnak.

A népi gyermekjátékok és népdalok tanítása az általános iskolai ének-zene tantárgynak olyan bázisát alkotja, amely alapjaiban határozza meg a gyerekek jövőbeni zenei affinitását, érzékenységet és befogadókészségét. Az éneklés olyan művészet, amely különösebb előképzettség nélkül adott mindenki számára, s amely által önkifejezésre és esztétikai-művészeti kompetenciák fejlesztésére nyílik lehetőség. Éppen ezért meghatározó fontosságú, hogy milyen módon történik a dalok tanítása.

A kottaképet minden esetben közzé tettük, akkor is, ha a tanulás jelen szakaszában kizárólag a pedagógusnak szolgál forrásul. A lejegyzett forma, a kotta láttatása kizárólag a látens tanulás, látens tudás mozgósítását célozza meg. A kottaképen rögzített zenei elemek fokozatosan tárulnak fel a gyerekek előtt, és csak a 2. osztályban szolgálnak alapul a tényleges kottaolvasáshoz. Nem a hangjegy utáni daltanulást célozzák meg!

A hagyományos paraszti kultúrában még néhány évtizeddel ezelőtt is a mindennapok szerves része volt az éneklés, a népdal. A dalolás a hangulatok, lelki állapotok, az öröm és a bánat kifejezésének legjobb eszközeként alapvető emberi igényt elégített ki, míg a népi gyermekjátékok észrevétlenül, játékosan tanították – fizikai és pszichés adottságaikhoz tökéletesen alkalmazkodva – a gyerekeket.

A népi játékok hagyományosan két fontos funkciót töltek be: a gyerekek iskolájaként és szórakozásaként működtek. Mindkét funkciót betölthetnék ma is, de csak úgy, ha a másodikat nem hagyjuk figyelmen kívül az első rovására. A népi játék mint szórakozás adja a

motivációt ahhoz, hogy a gyerekek fogócskák, ugróiskola, páros szökdelő, páros forgó, ugrókötelezés, nevetéstilalom és egy sereg más játék közben tanuljanak: fejlődjön mozgáskultúrájuk, eszközkézelésük, fürgeségük, leleményességük, önfegyelmük(!) és számos egyéb készségük. Az ének gyakran mozgáshoz – leginkább tánchoz, de különböző játékokhoz, munkavégzésekhez is – kapcsolódott, és „előadását” minden esetben személyes átélés jellemezte.

A daltanulás sosem „direkt” tanítás útján, hanem a népi kultúrára általában jellemző indirekt tudásátadással történt, amelynek lényege az *ellesés, utánzás, észrevétlen elsajátítás* volt. A dalok szövegük, illetve az éneklés szokáskeretei, tradicionális alkalmai révén ezer szállal kapcsolódtak a népi kultúra egészének szövetébe. Mára az egyéni és közös dalolás hagyományos keretei felbomlottak, az éneklés pedig – a kórus-, tánc- és néptáncmozgalmat leszámítva – kikopott az emberek életéből. A dal természetes önkifejezési formából, személyes, átélt élményből tananyaggá változott, az észrevétlen ellesést pedig felváltották a „direkt” oktatási módszerek.

A kialakított koncepció tartalmában a népi kultúra évszázadok alatt kikristályosodott komplex tudásanyagára kíván építeni, formailag pedig a hagyományos tudásátadás jól bevált indirekt módozatait szeretné hangsúlyozni, hogy e két, egymást kiegészítő elem alkalmazásával egy személyes, átélt tudás és gyakorlat születhessen meg. A tartalmi komplexitás jegyében ezért a gyermekjátékok, mozgásos játékok leírását, a néprajzi tudnivalókat, szófejtőket (szavak megfejtését, magyarázatát), kiegészítő megjegyzéseket képek alá rejtett felugró ablakokba rejtettük el. A formai komplexitás azt kívánja meg, hogy a pedagógus a dallal együtt tanítsa meg a kapcsolódó mozgásformákat, szokáscelemekenyeket, eszközöket, tehát a gyermekjátékdalt egyből a hozzá tartozó hagyományos mozgásformákkal (ütemre járás és tapsolás, forgólépés, szökdelés stb.) együtt mutassa be. Az indirekt tanulásszervezés (a tanárral együtt zajló éneklés és játék) révén észrevétlenül történik meg a tanítandó anyag elsajátítása.

A kiválasztott gyermekdalokra kisebb mértékben a bi-, tri-, tetrachord, valamint a bi-, tri-, tetraton hangkészlet jellemző, valamivel nagyobb a pentachord dallamok száma, és a két évfolyamnak csaknem a felét teszik a dó-hexachord dallamok. Az első év dalai – egy karácsonyi ének kivételével – kizárólag szext ambitusban mozognak. A hangterjedelem bővítésére – figyelemmel a gyermekek életkori sajátosságaira, hangi adottságaikra – csak a második osztályban, ott is csak a 2. félévben kerül sor. Az ambitus az *egyvonalas c* és *d* bevonásával a korábbi *kétvonalas c* és *d* hangok alsó oktávái felé bővül.

Első osztályban a pentatónia néhány jellegzetes szelvényének tudatosítása történik meg (**s-m, s-l, s-m-d**). A második osztályban a **m-r-d** fordulat bevezetésével egészül ki ötfokúvá a hangkészletet. Tekintettel arra azonban, hogy a pentatónia nem sajátja a gyermekdaloknak, ezért következő lépésként (valamint az alapfokú szolfézsoktatásban javasolt gyakorlatot is figyelembe véve) a dallamanyagban leginkább használatos dó-pentachord és dó-hexachord hangkészletre jellemző **fá** hang beemelése mellett döntöttünk. A gyermekdal-repertoár ismeretében meglehetősen életszerűtlennek bizonyult visszatartani a félhangos (főként lefutó) dallamfordulatok tudatosítását csupán azért, mert a pentaton hangzás elmélyítését a zenei anyanyelv megszilárdítása okán a hétfokú rendszer bevezetése elé soroljuk.

Azon túl, hogy „*a gyermek- és szokásdaloktól idegen az öthangú rendszer – a pentatónia*” (Sárosi, 1996-2000), maga Kodály Zoltán (1943) írja az Iskolai énekgyűjtemény I. előszavában a pentaton dalkészlet vonatkozásában: „*Ezeket néhány rokonnépi adattal szaporítani már azért*

is szükséges volt, mert ötfokú dallamaink zöme nagyobb terjedelmű s ezért az alsóbb osztályokban nem használható.” A kisebb hangterjedelmű dó-pentaton, illetve bizonyos pentaton-szelvényekből álló dalanyagot ezért pl. cseremiszi vagy finn runo-dallamokból válogatták. A korabeli elv, miszerint a hangok **szó-mi-dó-lá-ré** sorrendű tudatosítása után az ötfokúság szem előtt tartásával a **dó alatti** hangok (alsó lá and alsó szó) bejárása történt meg, ellensúlyozni kívánta a felső dó által a dúr hangnem felé törekvő zenei érzéket. Ahogy azt Ádám Jenő (1944) kifejtette: „A sorrakerülő **l**, bevezetésével igyekszünk meggátolni azt az esetleg önkéntelenül is megszilárduló egyoldalú képzetet, mely a **dó**, mint középpont (dúr-tonalitás) körül könnyen kialakulhat. Javarészt ebben a körülményben lappang az általánosan követett énektanítási módszeres eljárás (C-dúr skálaépítés) és a magyar népdalaink között fennálló komoly ellentét.”

A népzene alapú gondolkodásmód tehát kizárta a korábban nálunk is meghonosodott, c-hangról kiinduló, lépcsőnként építkező (c-d-e-f-g) kottaolvasási módszert. Figyelembe véve a gyermekdalok egy rétegének 2-3-4 hangos hangkészletét, az új, pentaton fordulatokra épülő módszer méltán tette egyedivé a magyar zenepedagógiát. Ádám Jenő a *Módszeres énektanításban* a 3. osztályban vezette be a **fá** hangot, majd a **ti** hang kétféle változatát. Napjaink tankönyvei azonban a 4. osztályba helyezik át a **fá** és **ti** hangok tudatosítását, elsőként a **ti**, hangot bevezetve.

Mi magunk, szem előtt tartva a gyermekdalok hangzásvilágát, az ambitus oktávára növelésének szükségességét, továbbá figyelembe véve Ádám Jenő **dó** alatti hangok felé irányuló koncepcióját, a **fá** hang bevezetése után a tréfás dalokban gyakori **alsó szó**, majd a lá-pentaton népdalok hangzása felé mutató **alsó lá** hang tudatosítását építettük be. A felső dó-val, illetve lá-végződéssel megszólaló oktáv terjedelmű pentaton dalok bevezetése – mind hangzásában, mind mondanivaló tekintetében – a későbbi évfolyamokban indokolt.

A dalválogatás során a pentaton dalkészlet „szaporítása” rokon népek dalainak bevonásával, olvasógyakorlatokra írt szöveges (verses) dallamok beemelésével szóba sem került. A magyar népdalok megfelelő rendben és a néphagyományokhoz illeszkedő módon történő bevezetésével a pentaton hangzás a későbbiekben fokozatosan, szinte magától fog kiteljesedni.

A dallamhangok tudatosításának sorrendje a következőképpen foglalható össze:

	Ádám Jenő	napjaink koncepciója	digitális tananyag 1-2.
1. osztály	s – m - d	s – m - l	s – m – l - d
2. osztály	l - r - l, - s,	d – r – l,	r – f – s, - l,
3. osztály	f – t, - d’ – t – r’	s, - d’	
4. osztály	további ambitusnövelés	t, - f - t	

1. számú táblázat

Az 1-2. osztályban minden lejegyzett dalnak megadtuk a kezdő hangját, mintegy másfél évig szolmizációs *szótagokkal*, a második év kb. második felétől *betűjellel* jelezve. A betűkotta megjelenési formája is a fenti időrendet követi. A szolmizációs hangokat következetesen színekhez kötöttük. Fokozatosan tértünk át a fekete színű jelölésre, csak a feladat szempontjából releváns helyeken alkalmaztunk színes betűjeleket.

A dalok lejegyzését következetesen a gyermekek hangterjedelméhez igazítottuk. Az első évfolyamon kizárólag az F = dó tonalitást alkalmaztuk, és csak a 2. évben vezettük be a D, G, majd C alaphangok használatát. A hangfekvés változtatásával párhuzamosan bővítettük a megismerhető hangtartományt az alsó szó, majd alsó lá irányába, illetve bevezettük az alsó pótvonalt használatát.

Hangzó anyagok

A dalok, hanganyagok, egyes zenei idézetek a lejátszógombra / fejhallgatóra kattintva meghallgathatók. A gyermekjátékdalokat, hangszerkíséreteket, népzenei betéteket a Nyíregyházi Egyetem hallgatói és tanárai szolgáltatták meg. A műzenei példáknál – néhány kivételtől eltekintve – kizárólag linket jelenítettünk meg. Az előadókat és felhasznált zeneműveket a pedagógusok szabadon megválaszthatják, a link csupán ajánlás. Az aktív zenehallgatáshoz ajánlott mozgásos játékokat a tanegységnek jelöltük, példát mutatva arra, hogy a zenehallgatás mindenkor szerves részét képezi a zenei munkának (nem csak óravégi élménynyújtás!).

A gyermekjátékok megtanulásán, eljátszásán túl minden órán jelen kell lennie a mozgásnak. A mesejátékokhoz, zenére járáshoz, a zene formáját, karakterét követő mozgásformákhoz, táncokhoz stb. a gyerekekkel együtt lehet koreográfiát készíteni. A zenéhez kapcsolható mozgásélmény megteremthető az interaktív, cselekedtető, közösségi élményt teremtő alkotómunkával is. A kreativitást, alkotó tevékenységet (generativitást) fejlesztő feladatokat az *alkotókuckó* ikon jelöli.

Az alsó tagozatos ének-zene tantárgy zenepedagógiai eszköztárának kitágítását célozzák meg a generatív, kreatív zenei tevékenységek, a befogadói kompetenciák fejlesztését célzó feladatok, játékok, valamint a finommotorikus mozgás és a zenei írás-olvasási készség fejlesztését szolgáló grafikus notáció alkalmazása.

Tantervi kapcsolódás

1995 óta a Nat, majd a 2000-ben bevezetett kerettantervek részletezettsége folyamatosan átalakult (pl. 2000-es kerettanterv magtantervi kidolgozottságú, a 2012-es tantárgyi program részletezettségű). Ebből adódóan az elmúlt évtizedek tantervi tartalmait nem lehet egységesen értelmezni. A fejlesztési feladatcsoportokon belül folyamatosnak tekinthető a feladatok közötti hangsúlyáthelyeződés. 2020-ban a Nat új struktúrát állít fel a kerettantervben részletezett tartalmak számára, ami azonban nem az előző továbbfejlesztett változatoként, sokkal inkább a régebbi tevékenységi körök felé való visszafordulásként értelmezhető.

Az utolsó két kerettanterv fő szerkezeti egységeinek egybevetése:

2012-es kerettanterv	2020-as kerettanterv
Tematikai egység/ Fejlesztési cél	Témakör neve
Zenei reprodukció Éneklés	Zeneművek/Énekes anyag (konkrét dallamlista ²)
Generatív (önállóan és/vagy csoportosan alkotó), kreatív zenei tevékenység	Zeneművek/Zenehallgatás (konkrét zeneműlista)
Felismerő kottaolvasás, zeneelméleti ismeretek	Zenei ismeretek/Ritmikai fejlesztés
Zenei befogadás A befogadói kompetenciák fejlesztése	Zenei ismeretek/Hallásfejlesztés
Zenehallgatás	Zenei ismeretek/Zenei írás, olvasás
Megjelent a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről szóló 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendeletben.	Kiadását az 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet az oktatásért felelős miniszter hatáskörébe helyezte.

2. számú táblázat

A tananyagalkotás folyamatában még *A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról* szóló 110/2012. Kormányrendelet, valamint *A kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről* szóló 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet volt hatályban, melynek 1. számú melléklete az általános iskola 1-4. évfolyamára ének-zenéből választási lehetőséget kínált az iskolák számára (A és B variációk). A digitális tankönyvek a B változatra készültek, melyben a fejlesztési követelmények egyértelmű strukturáltsággal és az életkori sajátosságoknak megfelelő didaktikai rendben szerepeltek a zenei reprodukció, valamint a zenei befogadás részletezett területein.

A 2012-es és 2020-as kerettantervek megfelelő témaköreinek egybevetése során azt láthatjuk, hogy a zenei írás és olvasás területén (is) egyfajta visszafordulás történt, nem esik szó alternatív lejegyzés alkalmazásáról³, kizárólag a kotta elemeinek olvasása és írása szerepel a fejlesztési feladatok, készségek és ismeretek között.

² Nem nyújt információt a gyűjtés helyéről, idejéről stb., illetve a forrásról, így a kezdő sor alapján nem azonosítható a javasolt változat. A laza felsorolás olyan, mintha „visszafelé” gondolkodtak volna az alkotók: egy adott tankönyvhöz készítették volna a kerettantervet.

³ „Grafikus notáció: A test- és ritmushangszerek dinamikájának (erősebb-halkabb reláció, a hang kicsengése, elhalása), a hangok megszólalási gyakoriságának (egyenletesség, sűrűsödés, ritkulás), a hangszín, a hangzás (pl. gömbszerű kiterjedés) jelekkel (pont, vonal, folt) történő ábrázolása.” (Kerettanterv, 2012)

Grafikus notáció

A notáció mint a zenei hangok írásbeli rögzítésére szolgáló jelrendszer, a hangviszonyokat történetének kezdeteitől *grafikus* módon ábrázolja. Ligeti György az új notációról szóló írásában (Kerékfy, 2010) árnyaltabban fogalmaz: „Nagy általánosságban nézve tulajdonképpen mindenfajta zenei notáció „grafikus” – a hagyományos is, amennyiben mindig vizuális jeleket használ. Szigorúbb megkülönböztetéssel élve viszont csak akkor beszélhetünk grafikáról, ha magukról a vizuális alakzatokról van szó, melyek nem alkotnak jelrendszert, hanem rajzok.” A 20. századi zene bizonyos irányzatai előszeretettel éltek a rajzos, szöveges lejegyzéssel. Ha a zeneszerző nem kívánta rögzíteni a zenei hangok hagyományos értelemben vett paramétereit (hangmagasság – időtartam – hangerő – hangszín), vagy azok közül csupán néhányat közölt, szabadon hagyva az előadó számára a többi egyéni megvalósítását, gyakorta használt egyedi utasításokat, jeleket. Löblin Judit (1982) megfogalmazásában „...az avantgarde művek notálásának eszközrendszere bizonyos vonatkozásokban visszatér az emlékeztető jelek használatára, cheironómia-elemeket használ fel. Az ilyen notációs módszer azonban annyira egyedi, hogy még az érintett zeneszerzők is fontosnak tartják a helyes értelmezés érdekében, hogy minden tekintetben részletes játékasítást és jelmagyarázatot fűzzenek műveikhez.”

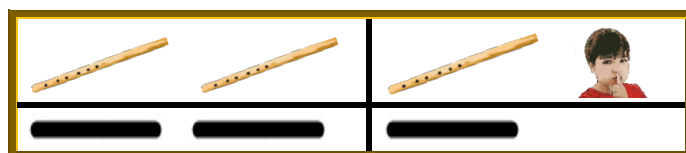
A zenei lejegyzés zajokhoz, zenei hangokhoz kötődő képi megvalósíthatóságát kiválóan lehet alkalmazni a zenepedagógiában. Kárpáti Andrea (2001) így ír az "élményrajzolás", szimbólumkeresés és séma-alkotás koráról: „A kisgyermekkori művészeti élmény lényege a polyaisthetis: a több forrásból táplálkozó esztétikum, a művészeti ágak és műfajok keveredése, egybeolvadása, az egymást erősítő hatásokból előtűnő „Gesamtkunstwerk”. A wagneri kifejezés használata a kisiskolások rajzfejlődésének ismertetésekor annál is indokoltabb, hiszen számos vizsgálat és értékeléssel kísért pedagógiai program bizonyítja, hogy az integratív szellemű esztétikai nevelés 3-8 éves korban a leghatásosabb. Innentől egyre erősödik az igény az egyes területekre koncentráló, tantárgy-centrikus képzésre, a művészetek egyenkénti, alaposabb megismerésére. (Kárpáti, 1988) A szünesztézia korszaka 4-6 éves kor között veszi kezdetét: a gyermek igen könnyen vált át az egyik művészeti ágból a másikba. Számára természetes, hogy a színeknek hangja van, a dallamok képi formát ölthetnek s egy keresztöltéses terítő motívumai versbe szedhetők és eltáncolhatók. A rajz és a hozzá fűzött szöveg összetartozik; a jelek megértéséhez nélkülözhetetlen a mese, amely nemcsak értelmez, de hangulatot fest, többlet-jelentést kapcsol a képhez.”

A 6-8 éveseknél nagy hangsúlyt kap az iskolai nevelésben a finommotorikus képességek fejlesztése. A nyíregyházi modellben a zenei lejegyzés a gyermekek szinesztetikus gondolkodására építve halad a zenei jelek megismerése és alkalmazása felé. Az ének-zene órán használatos eszközöket is ennek megfelelően tervezi. Nincs nyomtatott tankönyv, csak interaktív táblai felület hangzó anyagokkal (otthon is elérhető tartalommal) és ütőhangszerek. A kereskedelmi forgalomban kapható hangjegyfűzet, az apró vonalközök miatt csak az első osztály 2. félévére javasolt. Az első hónapokban inkább a 12-32 számú, a III. osztályosok számára, vagy a 21-32 számú, a IV. osztálytól ajánlott vonalas fűzet, vagy saját gyártású és

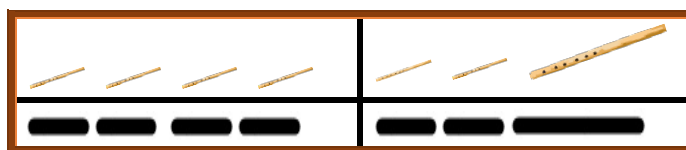
fénymásolt speciális vonalas lapok megszerkesztése és sokszorosítása javasolt. Az első félévben ugyanis kizárólag a rajzos zenei ábrázolásnak, illetve az egyszerű ritmusjelek rögzítésének célszerű szerepet juttatni. A vonalakra vagy vonalközökbe a kézvonalrendszer bevezetésével egyidejűleg korongokat, tojásokat, illetve figurákat illeszthetünk vagy rajzolhatunk. A tényleges ötvonalas lejegyzés bevezetése csak az első tanév második félévében indokolt.

A zenei lejegyzés kialakításának első állomásaként, a hangszínhallás fejlesztéséhez, valamint az egyszerű ütőhangszerek használatának bevezetéséhez és megismeréséhez kiváló eszköz az elsőként a 2012-es B kerettantervben definiált *rajzos zenei ábrázolás*. A zenei írás-olvasás új módszerének fázisai:

- Képes kotta: ismert ábrázolási mód, a rajzok mérete jelzi a ritmikai értékeket, majd a későbbiekben a dinamikai szinteket. Példák ritmus jelölésére:

(Szólj, síp, szólj!)

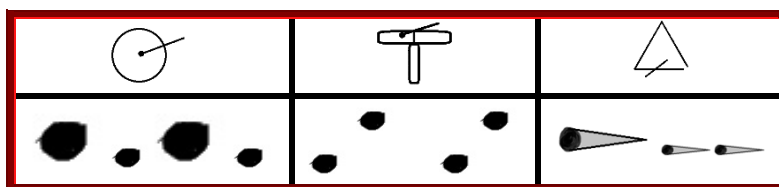

(Guvadj, guvadj, furulya!)

1-2. ábra

- Hangrajz: grafikai elemekkel jelzett zenei elemek vagy különféle hangok, hangzástípusok (vonalak, pontok, foltok stb.).

Mit jeleníthetnek meg a hangrajzok? Hangosabb-halkabb, mélyebb-magasabb, hosszabb-rövidebb stb. relációkat:

3. ábra

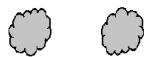
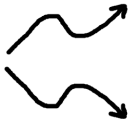
A hangrajzokkal egyszerűen összekapcsolható ütőhangszerek:

Hangszer jele	Neve	Fotó
	2 hangú fadob	
	recés fadob	
	ritmusfa (tikfa)	
	maracas	
	csörgődob	
	tornadob	
	triangulum	
	cintányér (réztányér)	
	réztányér puha ütővel	
	metallofon	
	száncsengő	
	hangolt csengő	

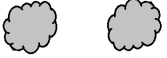
4. ábra

Az iskolai használatban jellemző ütőhangszerek hangjának megrajzolását kezdeti fázisban a gyerekekre bízuk. A hangrajzok (pontok, vonalak, hangfoltok) szabadon, tetszőleges formában jelenhetnek meg. Az egységes írás-olvasás miatt később javasolt ún. egyezményes jelek-jelformák bevezetése:

Hangszínábrázolás, hangzástípusok

Pontszerű hangzás	
Vonalszerű hangzás	
Foltszerű hangzás	
Gömbszerű hangzás	
Tömbszerű hangzás*	
Kicsengő hang	
Hangzásvonal, dallamvonal	
Mozgó, sűrűn ismétlődő, váltakozó hangok (tremoló)	
Glissando (csúszás)	

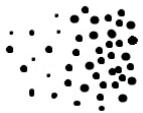
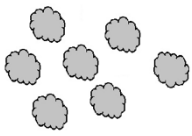
A hangzás dinamikája

Halkabb	Erősebb
	
	
	
	
	
	
	
	
	

5-6. ábra

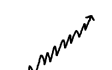
* Cluster, hangfűrt: főként egymás melletti hangok egyidejű halmaza, együttes hangzása, pl. billentyűs hangszer tenyérrel, alkarral, adott mérettű faléccel történő megszólaltatása.

A hangok megszólalásának gyakorisága

Egyenletes mozgás	Sűrűsödés	Ritkulás
		
		
		

7. ábra

Hangmagasság

Mély	Magas
	
	
	
	
	
	
	
	

Időtartam

Rövid	Hosszú
	
	
	
	
	
	

8-9. ábra

Zenei írás

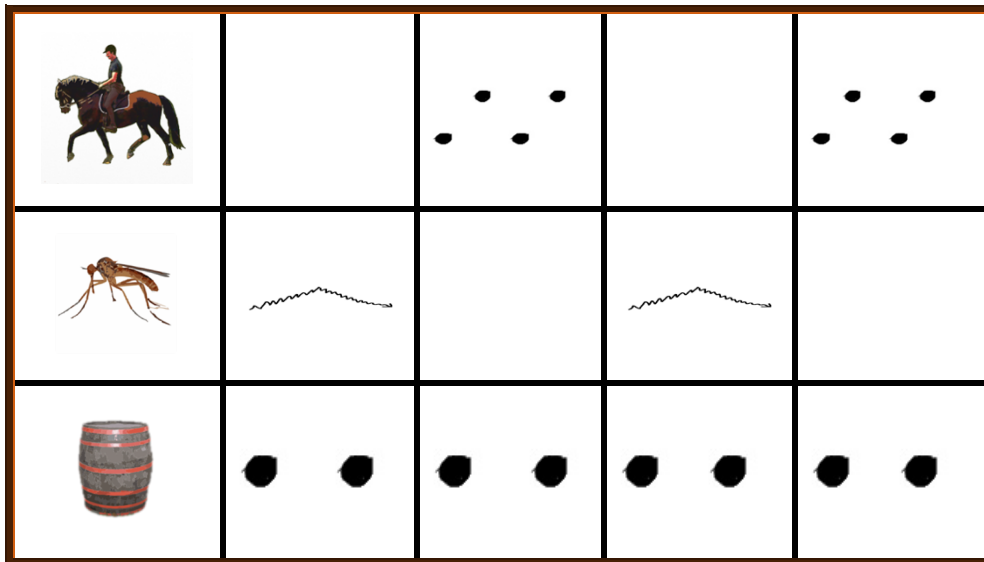
A kiválasztott ritmushangszerek (lent: kéthangú fadob, csörgődob, tornadob, triangulum) megszólaltatása, bemutatása után a hangoztatási módnak, hangzásnak megfelelő jeleket társítunk. Egy cella egy ütemnek feleltethető meg, minden ütembe két mérőegységnyi (4, 2 vagy 1) jel kerülhet. Feladat lehet pl. a sorok, ezen belül ütemek hangszerek hangzásának megfelelő jelekkel történő kiegészítése. A lejegyzés történhet diktálás után vagy saját alkotással egyéni, illetve csoportos formában. A partitúra megszólaltatható soronként (hangszerenként, csoport esetén hangszercsoportonként), illetve egyszerre, ritmuszenekarként.

10. ábra

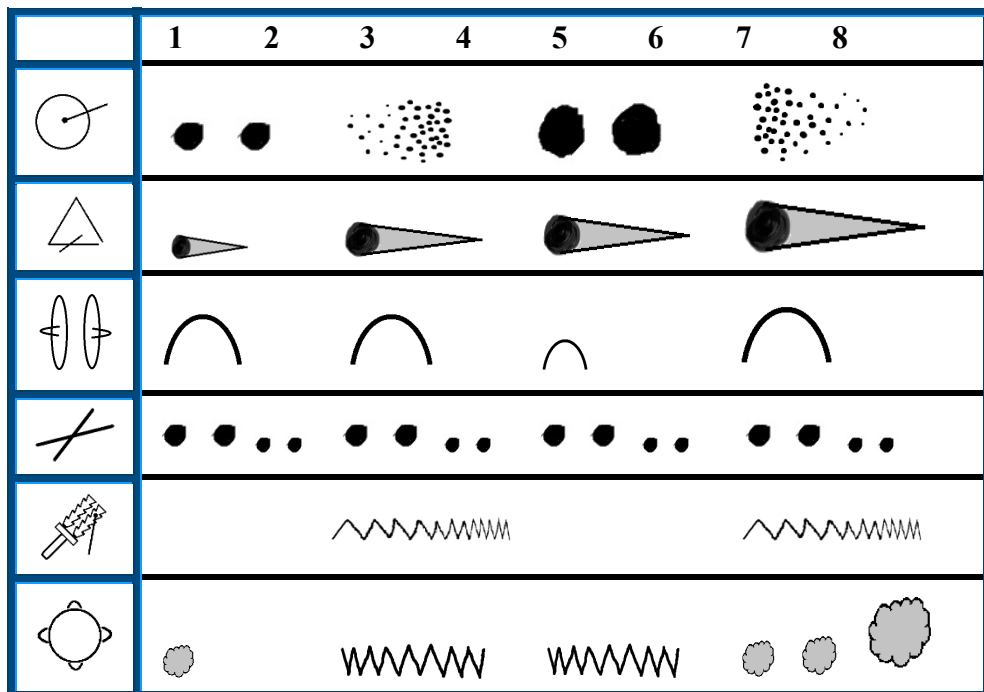
Zenei olvasás

Mi magunk is készíthetünk partitúrát jelről való megszólaltatáshoz (reprodukálás), pl.: képes partitúra a *Megfogtam egy szúnyogot* kezdetű dal kíséretéhez:

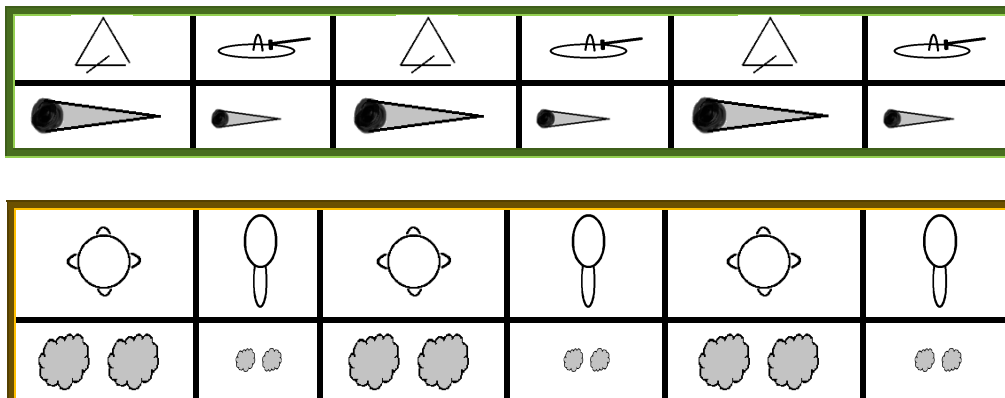
11. ábra

Grafikus partitúra

12. ábra

Visszhangjáték (dinamika)

13. ábra

A hangok időbeliségének megéreztetése során mindvégig egybetartozó képleteket, összefüggő zenei egységeket látnak és hangoztatnak a gyerekek. A legkisebb használt egység az ütem, mint a beszéd tanulásánál a szó.

A szavak ritmikus kimondása, majd a hangrajzok megfigyelése után vezetjük be a ritmikai elemek gyakorlónevét, ezúttal is zenei egységként értelmezhető, két-három-négyhangos *képletek* megszólaltatásával és gyakorlásával.

Generatív, kreatív zenei tevékenység

A 2012-ben *generatív (önállóan és/vagy csoportosan alkotó), kreatív zenei tevékenységként* definiált tartalmi egység 2020-ban nem jelenik meg önállóan a fejlesztési feladatok között. 2020-as kerettanterv nem használja az idegen kifejezést, magát az *alkotás* szót is csak meglehetősen szűk területen alkalmazza. A tantárgyi bevezető (Kerettanterv, 2020) az 1-4. osztályban meghatározott nevelési-oktatási célról így ír: „Fedezzék fel a zenei alkotás örömét, kifejező éneklésük, hangszeres játékuk, ritmikai alkotásaik, saját kis zenei kompozícióik által.”

A kreativitást a tantárgyi bevezető fogalmazza meg, a Nemzeti alaptantervben megfogalmazott kulcskompetenciák fejlesztésének felsorolásában. „A kreativitás, a kreatív alkotás, önkifejezés és kulturális tudatosság kompetenciái: Az önkifejezés, a kreativitás és a szépérzék fejlesztése keretében a tanuló a zenét sajátos nyelvként ismeri fel, mellyel képessé válik gondolatai, érzelmi tolmácsolására, használva az improvizáció adta lehetőségeket is.”

1-2. osztályban ezt követően csak a **Zeneművek/Zenehallgatás témakörben**, a tanulási eredmények felsorolásában találkozunk a felhasználó a kifejezéssel („*képzelete és kreatív gondolkodása fejlődik*”), illetve a **rögtönzés/improvizáció** formájában kerül elő a tevékenység („*szóval, rajzzal, tánccal és/vagy szabad mozgás improvizációval – egyénileg, párban vagy csoportosan – kifejezi a zene által benne keltett érzéseket*”).

Amíg a 2020-as kerettanterv viszonylag szűk keretek között fogalmazza meg fejlesztési feladatokat, addig a 2012-es, és ezzel együtt a nyíregyházi modell komplexebb módon közelít a zene és társművészetek között lehetséges alkotói folyamatok kiaknázására. Az improvizáció fogalma mögött meghúzódó ellentmondásos értelmezések (Benedek, 2018) közül a megadott *zenei keretek között létrejövő, tudatos kompozíciós tevékenységet* preferálja. Dallamsorok, ritmussorok rögtönzésén, érzelem kifejezésére törekvő hangszerhasználaton⁴ túl, változatosan alkalmazza a mozgás és zene, képek és zene, versek és zene, valamint a zenei formaalkotás (*azonosság, hasonlóság, különbözőség / ismétlődés, visszatérés, variáció*) különféle tevékenységi formáit.

Feladatcsoportok és feladattípusok:

Mozgás és zene (aktív befogadás)

Éneklés és mozgás:

- gyermekjátékok
- kánonok mozgással

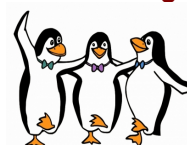
Zenehallgatás és mozgás

Hangszínhallás fejlesztése egyenletes járással, lépésformákkal kombinálva

Tempóérzék, ütemérzék fejlesztése járással, lépésformákkal kombinálva

Ritmus és tánc

Zene és mozgás

Versek és zene

Zenélő versek:

- Gyermekversek ritmikus feldolgozása
- Képversek megszólaltatása
- Hangversek megszólaltatása

Zene és versek

Képek és zene

Képek és hangszerek:

- hangszer, hangzás, hangszín társítása képekhez

Képek és formák (zenei jegyek):

- zenélő képek (tartalmi, formai párhuzamok szerint, geometrikus képek alapján)

Zene és képek

⁴ Óvatlan kezekben felvetheti Dobszay László vízióját a koncepció nélküli, „korlátozatlan improvizáció” vonatkozásában, mely „nem vezet sehová: sem forma sem egységesség, sem folyamatos zenei anyag nem jön létre belőle, csak félhomályos zenei emlékképek szaggatott halmaza, zenei effektus-emlékek felidézése.” (Benedek, 2018)

Összegzés

Már az 1996-os zenei viták idején figyelemfelkeltő volt az egykori nyíregyházi oktató, L. Nagy Katalin (1996) megállapítása: „*Ma is azt akarjuk tanítani, amit a zenéről tudunk, nem magát a zenét/zenélést. Ma is a mi tanítási folyamatunkat tervezi a tanterv, nem a gyerekek tanulását. Pedig a gyerek és zene egyformán fontos kell legyen e folyamatban.*”

Az új digitális tananyag megszerkesztése egyszerre tartotta szem előtt a hagyomány és megújulás kérdését, a játék, a mozgás, az alkotás személyiségfejlesztő hatását, a zenei tevékenységek által kibontakozó önkifejezés és a közösségi zenei élmények kibontakozását. A fejlesztőket, akik az ének-zene tanárképzés különféle területein látnak el oktatói feladatokat, mindvégig egyetlen alapgondolat motiválta: **a zene/zenélés tanítása!**

A fejlesztés *kotobee* programra történt, interaktív táblával történő felhasználással, multimédiás tartalmak (kép-, hang-, videó- és interaktív elemek) beépítésével, továbbá módszertani segédlettel érhető el az alábbi elérhetőségen: <http://www.nyf.hu/enek-zene/node/394>

Felhasznált irodalom

Nat (2012): 110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Magyar Közlöny, 2012. 66. pp.10784-10790. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/f8260c6149a4ab7ff14dea4fd427f10a7dc972f8/megtekintes> Letöltés: 2020. 08. 03.

- Nat (2020): 5/2020. (I. 31.) Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. Magyar Közlöny, 2020. 17. pp. 406-412.
<https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes> Letöltés: 2020. 08. 03.
- Kerettanterv (2012): 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet 1. melléklete. Kerettanterv az általános iskola 1-4. évfolyamára, Ének-zene B.
https://kerettanterv.oh.gov.hu/01_melleklet_1-4/index_alt_isk_also.html Letöltés: 2020. 08. 03.
- Kerettanterv (2020): A 2020-as NAT-hoz illeszkedő tartalmi szabályozók.
https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat Letöltés: 2020. 08. 03.
- Ádám Jenő (1944): *Módszeres énektanítás*. Országos Közoktatási Tanács, Budapest.
- Burián Miklós (2012): Miért nem szeretik a gyerekek az ének-zene órát? In: *Új Pedagógiai Szemle*, 62. 4-6. pp. 165-174.
http://epa.oszk.hu/00000/00035/00152/pdf/EPA00035_upsz_2012_04-06_165-174.pdf
 Letöltés: 2020. 02. 08.
- Csató Mónika (2015a): NYISS ÉS LÁSS! (2.) ÉS... még mindig: az énekórákról. In: *Parlando* 2015/4. <http://www.parlando.hu/2015/2015-4/CsatoMonika-Nyiss.htm> Letöltés: 2020. 01.18.
- Csató Mónika (2015b): PARADIGMÁK HARCA, MŰFAJOK HARCA. Még mindig az ének-zene tanítás vitájáról. In: *Parlando* 2015/5. <http://www.parlando.hu/2015/2015-5/CsatoMonika.htm> Letöltés: 2020. 01. 18.
- Csengery Kristóf (2014): Az iskolai zeneoktatás válsága. In: *ZENE-kar*, 2014/2.
https://zene-kar.hu/wp-content/uploads/2017/12/zenekar_2014_2_web.pdf Letöltés: 2020. 01. 20.
- Dohány Gabriella (2017): Zenei élmény az énekórán? In: *Parlando* 2017/3.
<https://www.parlando.hu/2017/2017-3/DohanyGabriella.pdf> Letöltés: 2020. 01. 20.
- Dr. Benedek Mónika (2018): Improvizációs koncepciók az előadói gyakorlatban és a zenepedagógiában. In: *Parlando* 2018/6. https://www.parlando.hu/2018/2018-6/Benedek_Monika-Improvizacio.htm Letöltés: 2020. 08.03.
- Hülber László – Lévai Dóra – Ollé János (2015): Út az új generációs digitális tankönyvek megvalósításához. In: *Könyv és Nevelés* 2015/1. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/ut-az-uj-generacios-digitalis-tankonyvek-megvalositasahoz> Letöltés: 2020. 02.10.
- Jakobicz Dorottya – Wamzer Gabriella – Józsa Krisztián (2018): Motiválás az ének-zene órákon. In: *Gyermeknevelés*. 2018/2. pp. 18-31.
<http://ojs.elte.hu/gyermekeveles/issue/view/42/25> Letöltés: 2020. 08.13.
- Janurik Márta (2009): Hogyan viszonyulnak az általános és középiskolás tanulók a klasszikus zenéhez? In: *Új Pedagógiai Szemle*, 2009/5. 47–64.
https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/upsz_2009_7_04.pdf Letöltés: 2020. 01. 20.
- Janurik Márta (2018): Az ének-zene oktatás megújulásának lehetőségei. In: *Magyar Tudomány*, 2018/6.

https://mersz.hu/hivatkozas/matud_irod_2018_06_7943#matud_irod_2018_06_7943

Letöltés: 2020. 01. 20.

Kárpáti Andrea (2001): FIRKÁK, FORMÁK, FIGURÁK – a vizuális nyelv fejlődése a kisgyermekkortól a serdülőkorig. <https://docplayer.hu/793460-Firkak-formak-figurak-a-vizualis-nyelv-fejlolese-a-kisgyermekkortol-a-serdulokorig-karpati-andrea.html>

Letöltés: 2020. 02.11.

Kerékfy Márton (2010, szerk.): *Ligeti György válogatott írásai*. Rózsavölgyi és Társa, Budapest.

Kodály Zoltán (1947): 100 éves terv. In: *Énekszó*, 1947. XIV. évf. 79/1–2.

Kodály Zoltán (1943, szerk.): *Iskolai énekgyűjtemény I-II*. (Közreműködött: Kerényi György), Országos Köznevelési Tanács, Budapest.

L. Nagy Katalin (1996): Zenei nevelés – 2000: kihívások előtt az ezredforduló zenetanítása. In: *Iskolakultúra*, 1996/12, pp. 3-11.

<http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/31455/31172>

Letöltés: 2020. 02.11.

Löblin Judit (1982): *A hangjegyzírás a kezdetektől a tipográfiáig*. OSZK. <https://mek.oszk.hu/00200/00207/html/> Letöltés: 2020. 02.11.

Sárosi Bálint (1996-2000): Vokális zene. In: *Magyarország a XX. században. III. kötet*. Babits Kiadó, Szekszárd. p. 561.

<http://vmek.niif.hu/02100/02185/html/556.html> Letöltés: 2020. 08. 13.